

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/1—2

БЕОГРАД
1977.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIII (нова серија)

Св. 1—2

СА Д Р Ж А Ј

Уз Речник српскохрватског књижевног језика (неколико података и неколико речи) (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—5
О етимолошком и секундарном X и о једном глаголском дублету (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ)	6—20
Зависнословжене реченице за исказивање ексцесивности (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	21—29
О изведеницама типа <i>усисивач</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	30—36
Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ)	37—44
Из живота речи	
Порекло термина <i>орџ</i> у векторском рачуну (ТАТОМИР АНЂЕЛИЋ).....	45—46
О значењу речи <i>лила</i> (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	47—49
Употреба и семантичка вриједност глагола <i>умријети</i> и <i>преминути</i> (ДРАГО ЋУПИЋ)	49—52
Латинско <i>fundamentum</i> у једном народном говору (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)..	53
Језичка култура	
Оглед о неким недостацима језика дневне штампе (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	54—64
Потреба даљег рада на правописним питањима (МУСТАФА АЈАНОВИЋ)	65—69
<i>Ораховчанин</i> и <i>Ораховичанин</i> , <i>ораховачки</i> и <i>ораховички</i> (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	69—71
Напомене о неким нормативним питањима (МИТАР ПЕШИКАН)	71—82
Хроника	
Савјетовање о правописној проблематици у Босни и Херцеговини (АСИМ ПЕЦО — МИТАР ПЕШИКАН)	83—84

О ЗНАЧЕЊУ РЕЧИ *ЛИЛА*

Поводом дефиниције речи *лила* — *шанак њовршински слој брезове или трешњеве коре сличан њаиру* — у Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске и Матице хрватске, а и потврда датих за њу, Душан Ковачевић, професор математике, пише једном од уредника Речника:

„У Речнику српскохрватског књижевног језика (издање Матице српске и Матице хрватске) реч *лила* није у целини довољно дефинисана . . . Ради се о првој по реду речи *лила*. За објашњење речи цитиран је Киш-Хорват Фрањо и Десанка Максимовић.“ У вези с овим Д. Ковачевић се обратио и Десанки Максимовић, која му је, између осталог, одговорила:

„У мојој песми лиле значе доиста буктиње које се по брдима пале уочи Петровдана, али су те буктиње од трешњеве или брезове коре. Значи, требало би у Речнику рећи да су лиле у песми *буктиње, вайре*, али да су од коре трешње или брезе . . .“

Д. Ковачевић даље каже: „Међутим, има још једно значење речи *лила*. Реч *лила* у Босни и Херцеговини има истоветно значење као што наводи Десанка Максимовић, али се лиле праве од луча (боровине). Лила се прави тако што се ситна борова дрвцад (луч) повежу у ваљак, у средини се направи држак. Обичај је био да се уочи Петровдана лиле износе на брда и запале. То је углавном обичај српског становништва . . . Тај обичај је у новије време ишчезао . . . У мом родном месту (Дрвар, Босански Петровац, тачније: Босанска Крајина) чује се у разговору: „Јеси ли направио лилу?“ или „Хоћеш ли вечерас носити лилу на брдо и палити је“. Из ових реченица може се утврдити да је лила посебно паправљена за паљење, па стога лила може да гори или још није запаљена“.

Примедба Д. Ковачевића умесна је, и ми ћемо полазећи од ње размотрити значење ове речи уопште.

Вук у своме Рјечнику за *лилу* каже „(брезова или трешњова) оно што се огули с брезове или трешњове коре као хартија. Лила има у себи смоле и може горети као луч.“

У Рјечнику хрватскога или српскога језика Југославенске академије знаности и умјетности уз цитирано и допуњено Вуково објашњење дате су и потврде за друга значења: „Лила, *epidermis*, покожица од брезове, а нарочито од трешњове коре (но у Ужичком зову и саму кору од младе брезе лилом и праве од ње крбуље за брање јагода, боровница, малина, купина и трешања). употребљује се: 1. за везивање, притврђивање пљрожакâ на виле; 2. за бојење ракије у ваљевском крају . . . 3. у Лозници се пале лиле у очи Петрова дне као бакље, машале, стављајући их у процеп дрвен, те запаливши их иду с њима кроз варош. Чуо сам да се тај исти обичај врши и у босанском Подрињу . . . М. Ђуровић.“

У грађи за велики Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности (који се ради у Институту за српскохрватски језик и од кога је већ изишло девет томова) налази се, укључујући и поменуते речнике, преко четрдесет потврда за реч *лила*, на

основу којих би се могла донети потпунија слика семантичке вредности ове лексеме.

Прво. Реч *лила* значи *шанак, ладак њовршински слој коре некој, обично млађеј дрвеша (најчешће брезе, трешње или вишње, али и смреке, лозе и др.), који се лако љушти, скида*. Нпр.: Плута је: на брезе и трешњи: глатка и танка, — па се као кожа (пергамент) љушти, и зове се *лила* (К. Прногорац, Природна историја, II део: Ботаника, II изд., Бгд. 1882, 30); Он ме научио у Тушканцу скидати лилу са трешања (Ф. Киш-Хорват, Насмијани удеси, Згб. 1918, 138); Одора јој као свила, /Бела као лила . . . / чиста као зора рана (Р. Кошутећ, Сан мале Виде, Бгд. 1928, 31).

Лила, такође, значи и: *огуљена, осушена кора овој дрвеша (која се ујоштрбљава као врџа, уже за увезивање, иричвршћивање нечеја, за прављење кошарца, за прављење бакљи, букјиња, за њошћивање вајре и сл.)*. Нпр.: Лила је кора трешњева, вишњева или од лозе, која се почиње дерати од Ђурђева-дне, па се све суши до Ивана-дне (М. С. Милојевић, Песме и обичаји укупног народа српског, књ. I, Бгд. 1869, 6); Лила [је] спољна кора (лика) огуљена са трешње и служи за увезивање парожака на вилама (В. Жунџић, Збирка речи из ужичког округа, Подриња и Подунавља, 1899); Лила је брезова или трешњева кора, која се огули и осуши (Гласник етнографског музеја у Београду, 1927, 5).

Друго. *Лила* значи: *бакља, букјиња, зубља начињена од овакве осушене коре, али и бакља, букјиња, зубља ујошће (зайљена или незайљена)*. Нпр.: Уочи Петров дана трешњева кора се стави на мотку и то зову „лила“. Кад падне ноћ лила се запали код стоке и носи око торова и обора (П. Ж. Петровић, Гружа, Српски етнографски зборник LVIII, Бгд. 1948, 250); Пале лиле чобани о Спасову дану, и са запаљеним лилама иду од колибе до колибе (Љ. Пећо, Обичаји и веровања из Босне, Српски етнографски зборник XXXII, Бгд. 1925, 372). Треба напоменути да лила најчешће означава бакљу која се носи за време неких народних обичаја, али она значи и: *зубљу, бакљу и сл. као извор вешћачке светлости*; исп. Рибари . . . упале „видело“ (луч, лилу или лампу) и лупају по води (Б. Дробњаковић, Риболов на Дрини, Бгд. 1934, 38).

Реч *лила* такође значи: *јомила грања, сламе, коре од дрвеша и др. која се њали према народном обичају уочи неких њразника*. Нпр.: Сваки [на Проклетијама] подиже код свог тора лилу. Лила се зове велика гомила од дрва и брезове коре коју чобани запале уочи Петровдана (М. Лутовац, Гласник етнографског музеја у Београду, 1930, 111); Уочи Јовањдана пале се велике ватре којима рекну лиле (Ј. Билбија, Збирка речи са границе Босне и Херцеговине, 1952).

Треће. *Лила* означава и сам обичај *љалења бакљи или вајри уочи неких њразника, за време њоклада и сл.*: Јужнословенски обичај познат по најраспрострањенијим именима лила и алалија спада у круг обичаја, који су резултат веровања у моћ очишћивања помоћу ватре, дакле, уништавања злих бића (П. Ж. Петровић, Гласник Етнографског музеја у Београду, 1927, 5).

И четврто. „Лила [је] лов на рибу ноћу са чамцима на којима гори ватра; Одоше на лилу“, како је забележио Д. С. Поповић у својој Збирци речи из Босне и Рашке, 1900.

Један податак о етимологији ове речи. П. Скок у Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика (изд. Југославенске академије знаности и умјетности, Згб. 1972, књ. II, 302) наводи реч *líla*, узимајући је из Вукова Рјечника, и упоређује је са словеначким *lilek* „abgelegte Haut“ и албанским *lila* „Handfesseln“, уз констатацију: „Долази од истога коријена од којег је *líňaitii*“, а корен *лињ-* прасловенски је и опште-словенски.

Да сведемо. Реч *líla* у нашем језику значи (основно и етимолошки, како изгледа) — танак, површински слој коре неког дрвета (брезе, трешње и сл.) који се лако скида, љушти. Са сличним лексичким значењем овај се корен јавља и у речима *líлак* (змијска кошуљица, свлак), *líласii* (опнаст), *líлиii се* (перутати се) и др. Затим *líla* значи и огуљену и осушену такву кору која се најчешће употребљавала за прављење бакљи, зубљи. И управо из тог значења, претпостављамо, асоцијацијом према функцији, *líla* је развила и значење бакље, зубље, ватре уопште, и извора светлости посебно. А како су се зубље и ватре палиле према народном обичају уочи неких празника, и само значење овога народног обичаја могло се развити метонимијски и асоцијативно. На исти начин, метонимијом и асоцијацијом, према семантичкој нијанси — извора светлости, дошло је и до значења — ноћног риболова са чамцима на којима гори ватра. Ово је значење нешто удаљеније од општег семантичког садржаја ове лексеме (оно се развило индиректно, према могућој примени једне од семантичких компонената), али и оно, као и друга значења илуструје разнолике, али у језику обичне и познате путеве семантичког развитка једне речи.

Д. Горџан-Премк

УПОТРЕБА И СЕМАНТИЧКА ВРИЈЕДНОСТ ГЛАГОЛА УМРИЈЕТИ И ПРЕМИНУТИ

У дневној штампи и другим средствима информисања у неријеткој су употреби, углавном у истом, обавјештајном значењу, глаголи *умријети* и *преминути*. Покоји пут уредници рубрика односно емисија постављају питање који од ових глагола треба употријебити ако хоће да се истакне да је неко престао да живи природним узроком.

Да би се одговорило на питање, потребно се обратити за помоћ српскохрватској историјској лексикологији и лексикографији, да се у старије епохе развоја језика не залази.

1. Глагол *умријети* (стсл. оумрѣти) у значењу *престати живјети* представља прасловенску ријеч, а појављује се у писаним споменицима